

RYSUNEK SPONTANICZNY W DIAGNOZIE ZABURZEŃ W ADAPTACJI DZIECI 3-4 LETNICH DO PRZEDSZKOLA

GRAŻYNA E. KWIATKOWSKA

Instytut Psychologii

UMCS Lublin

SPONTANEOUS DRAWINGS IN DISTURBED ADAPTATION DIAGNOSIS OF 3-4 YEARS OLD CHILDREN

Summary. The purpose of the study was to describe usefulness of spontaneous drawings painted by preschool children in diagnosis of their adaptation disturbances. The empirical investigation was extended over 120 children (4 years old) and 120 children (5 years old). The Test of Coloured Piramids, and spontaneous activity in painting were used in three time points (initial, after 2 month, ad after 8 month). The results concern the influence of diffucult situations experienced by children on the form and content of their spontaneous drawings.

There is shown that various features of spontaneous drawings are helpful in diagnosis of children's disturbances of adaptation.

Wprowadzenie

Badania prowadzone nad adaptacją dzieci do przedszkola wykazały, iż ważną rolę odgrywają w niej zarówno czynniki egzogenne jak i endogenne. G.S. Sochaczewska (1985, s. 376) podkreśla, „że poszczególne czynniki nie warunkują adaptacji dziecka do przedszkola w sposób izolowany, lecz na wzajemnych, złożonych układach”. Działanie tych różnorodnych układów czynników endogennych jest przy tym modyfikowane przez różne układy czynników egzogennych. W przypadku każdego dziecka ich komplikacja jest inna.

Inne badania przeprowadzili M. Kąkol (1986), B. Wilgocka-Okon (1985), A. Kozłowska (1984). Wynika z nich, że o nieprzystosowaniu dziecka do przedszkola możemy mówić wtedy, gdy:

- obserwujemy ustalony sposób reagowania i zachowania się dziecka świadczą

- o jego złym samopoczuciu i różniący się od zachowania w domu (ogólne obniżenie nastroju, płaczliwość lub niepokój ruchowy i ogólne podniecenie);
- rodzaj i nasilenie aktywności dziecka nie odpowiadają społecznym bądź zadaniowym sytuacjom, jakie występują w przedszkolu (brak lub nieprawidłowe kontakty z rówieśnikami, ograniczanie się do kontaktów z dorosłymi, niepojęmowanie zadań, brak samodzielności);
 - zachowanie dziecka na terenie domu ulega niekorzystnym zmianom lub pojawiają się reakcje o charakterze negatywnym (kaprysy, agresja, zaburzenia snu, moczenie się itp.).

Badania w omawianym zakresie prowadzono różnymi technikami: Kwestionariuszem CBI – E. Schaefera, M. Aronsona (w opr. J. Rembowskiego), Arkuszem do oceny poziomu rozwoju zachowania się dziecka w wieku przedszkolnym – M. Przetacznikowej. Wykorzystano również: obserwacje swobodnego zachowania się dziecka na terenie przedszkola (próbki zdarzeń).

Autorzy sięgali również po różnorodne techniki projekcyjne, w tym graficzne. Zakładali bowiem, że całą gamę subtelnych przeżyć dziecka, jego trosk, nadziei powinien dostarczyć rysunek, który będąc metodą niewerbalną pozwoli na ujawnienie przeżyć często nieuświadomianych przez samo dziecko, a tworzących specyfikę jego przeżyć psychicznych.

Jak dotychczas wykorzystanie rysunku spontanicznego w diagnozie zaburzeń w adaptacji do przedszkola dzieci 3- i 4-letnich nie było przedmiotem systematycznych badań. Niniejsze doniesienie z badań pilotażowych jest próbą uzupełnienia tej luki.

Metoda

W badaniach empirycznych wykorzystano m.in. Test Barwnych Piramid, który służy do poznania emocjonalnych aspektów osobowości, w szczególności zaś sposobów wyrażania emocji i kontroli impulsów. Umożliwia dookreślenie sposobu wyrażania przez dziecko siebie i swojego stosunku do otoczenia. TBP jest testem wyboru. Osoba badana dokonuje 15 wyborów, które ujęte są w piramidach: po 3 'piękne' i 3 'brzydkie' (por. Kwiatkowska 1993). Drugą zastosowaną techniką był rysunek spontaniczny. Przy jego pomocy można uzyskać dane o przeżyciach dziecka z całą ich uczuciową zawartością, która ujawnia się zwłaszcza u osobników źle zaadoptowanych. W czasie przeprowadzania badań tego rodzaju pozostawiono dziecku swobodę co do wyboru tematu rysunku. Stosowano następującą instru-

kcję: „Chciałabym zobaczyć jak rysujesz. Narysuj mi to co potrafisz najlepiej.”

Interpretacja rysunku spontanicznego opierała się o analizę formalną uwzględniającą sposób przekazywania treści. Wyodrębniono: problematykę wypowiedzi plastycznych, formy wyrażania przestrzeni na płaszczyźnie, kompozycję, kolorystykę.

Badania przeprowadzono na terenie lubelskich przedszkoli. Łącznie przebadano 240 dzieci w wieku 3 i 4 lat (po 120 w każdej grupie wiekowej, z uwzględnieniem płci), które zaczęły dopiero uczęszczać do przedszkola. Badania prowadzono w 3 etapach:

Etap I – przeprowadzenie badań po upływie 2 tygodni od rozpoczęcia roku w przedszkolu:

faza 1 – każde z badanych dzieci miało za zadanie ułożyć z kartoników w 14 kolorach piramidę „piękną” i „brzydką”,

faza 2 – następnego dnia po ponownym przeprowadzeniu badania TBP dzieci przystąpiły do rysowania.

Etap II – ponowne badanie przeprowadzono po upływie 2 miesięcy. Schemat postępowania był taki sam jak podczas etapu I.

Etap III – zakończył prowadzenie badań. Został przeprowadzony po upływie 6 miesięcy. Schemat identyczny jak w etapie I.

Badana grupa dzieci po dwóch etapach badań została zróżnicowana na dwie grupy badanych.

I grupa (kontrolna) – dzieci od początku lub po czasie 2 miesięcy dobrze adoptujące się do przedszkola (3-latki N = 76; dziewczęta = 44, chłopcy = 32; 4-latki N = 50; dziewczęta = 25, chłopcy = 25);

II grupa (eksperymentalna) – dzieci, które przejawiają trudności w adaptacji do przedszkola (3-latki N = 44; dziewczęta = 16, chłopcy = 28; 4-latki N = 70; dziewczęta = 35; chłopcy = 35).

Wyniki

1. Łatwiej adoptują się do przedszkola dziewczęta niż chłopcy (dane potwierdzają dotychczasowe wyniki badań na ten temat, por. G. Sochaczewska 1985; B. Wilgocka-Okon 1985; M. Kąkol 1988).
2. Z badań TBP wynika, że:
 - a) dominującym syndromem w obu badanych grupach był syndrom pobudze-

nia, który odzwierciedla charakterystyczne cechy dziecka w tym okresie, a więc ruchliwość, ciągłą potrzebę poznawania i doświadczania,

- b) syndrom przygnębienia, świadczący o trudnościach w adaptacji oraz syndrom braku kolorów wskazujący na tłumienie i psychiczne zakłócenia wystąpił najliczniej w grupie chłopców nie adoptujących się.

3. Z analizy rysunku spontanicznego wynika, że:

- a) tematyka rysunków dzieci 3- i 4-letnich dobrze adoptujących się do przedszkola jest różnorodna. Świadczy to o ich szerokich zainteresowaniach, ekspresyjnym nastawieniu do otoczenia, chęci poznania i przedstawienia własnej wiedzy w rysunku. Największą grupę, zarówno u chłopców jak i u dziewczynek tworzą kompozycje krajobrazowe z przewagą drzew i elementów przyrody. Dzieci w wieku 3-4 lat chętnie obserwują otoczenie, w którym żyją. Narysowanie domu, drzewa lub innych elementów nie sprawia im takiej trudności jak postać ludzka. Toteż chętniej po nie sięgają. Pojawiło się także dużo rysunków o tematyce fantastycznej. Jest to tendencja rozwojowa (por. Popek 1985).

Z kolei, w grupie dzieci nie adoptujących się do przedszkola rzadziej pojawiały się (szczególnie u chłopców) kompozycje z postacią ludzką oraz fantastyczne. Wskazuje to na pewnego rodzaju wyparcie. Dzieci starają się nie pokazywać tego, co jest dla nich ważne – postaci ludzkiej kojarzonej z matką lub ojcem. Rzadko też fantazjują. Nie wykorzystują wyobrażeń w takim stopniu jak dzieci z grupy K. Dzieci nie adoptujące się nakierowane są na postać ludzką. Zwykle między nimi a rodzicami jest silniejsza więź emocjonalna. Prawdopodobnie w chwili zagrożenia, jaką jest pobyt w przedszkolu – trudniej znoszą nieobecność rodziców. Dlatego w ich pracach pojawiły się tylko postacie rodziców i rodzeństwa.

- b) rysowana postać ludzka w grupie K różni się od postaci rysowanej w grupie E:
 – posiada ona prawie wszystkie elementy (usta, nos, oczy, włosy, tułów, szyję, ubiór, pozycję), które rysowane są zgodnie z wiekiem, wskazując często na akcelerację w rozwoju intelektualnym (por. Hornowski 1982);
 – nie można stwierdzić tego w przypadku dzieci z grupy E, gdzie rysunek postaci ludzkiej wskazuje na regres, czy wręcz sięganie po formy odzwierciedlania poszczególnych elementów postaci ludzkiej charakterystycznych dla młodszych twórców;
- c) porządkowanie przedmiotów w przestrzeni w grupie dzieci nie adoptujących się do przedszkola jest 5-krotnie niższe niż w grupie dzieci dobrze adoptu-

jących się (por. Popek 1985). U dzieci z grupy E pojawiło się zahamowanie w rozwoju. Nie czyniąc postępów, nie uzyskują nawet wyników w zakresie norm rozwoju plastycznego. Nakierowane są tylko na przetrwanie;

- d) następnym analizowanym elementem rysunku spontanicznego była lokalizacja rysunku na kartce papieru (por. Gałkowska-Braun 1985). Dzieci nie adoptujące się do przedszkola najczęściej ($p < 0.05$) lokalizowały rysunek w pasie dolnym, co – w myśl interpretacji określającej symbolikę przestrzeni – świadczyć może o zmęczeniu dziecka, jego depresji.

Dzieci z grupy K wybierały środek kartki, który uważany jest za „najzdrowsze i najnormalniejsze wykorzystanie kartki papieru” (M. Braun-Gałkowska 1985, s. 22);

- e) w grupie K dzieci wykorzystywały w swych pracach ruchy pełne, zajmujące cały arkusz papieru. Świadczy to o łatwości uzewnętrzniania przeżyć i doświadczeń, o ich witalności, ekspresji (por. M. Braun-Gałkowska 1985).

Z kolei dzieci z grupy E preferowały albo linie krótkie, mocne, gwałtowne – świadczące o silnych emocjach, które legły u podstaw kreślenia rysunku, albo linie krótkie, słabe – oznaczające pełne wycofanie, nieśmiałość;

- f) suma użytych kolorów w grupie E jest znacznie niższa. Dzieci nie adoptujące się do przedszkola wykonują rysunki ubogie kolorystycznie; częściej ($p < 0.05$) pojawia się w ich pracach kolor czarny, oceniany przez dzieci jako smutny, brudny, zły;
- g) więcej kolorów wykorzystywały w swych rysunkach dziewczynki niż chłopcy. Potwierdzają to dotychczasowe dane na ten temat (por. Popek 1985);
- h) dzieci z grupy K operują barwami podstawowymi, ciepłymi;
- i) ostatnim, analizowanym elementem rysunku były formy „zniekształceń” ważnych elementów:

– liczba „zniekształceń” w grupie E jest 3-krotnie wyższa niż w grupie dzieci dobrze adoptujących się. Występowanie tych „zniekształceń” świadczyć może o pojawieniu się w grupie E nieprawidłowości w funkcjonowaniu dziecka związanych z ich nieprzystosowaniem do przedszkola.

Interpretacja każdej formy „zniekształceń” jest sprawą indywidualną. Tylko w kontakcie z dzieckiem można dookreślić co one wyrażają, jaką pełnią funkcję.

Dyskusja

Z literatury przedmiotu (E. Hurlock 1985; M. Przetacznik, G. Makiello-Jarża 1982; M. Żebrowska 1982) wynika, że grupa 3- i 4-latków jest bardzo jednolita. Tendencje rozwojowe dzieci w tym wieku są tak silne i tak podobnie przebiegające zarówno u dziewczynek, jak i u chłopców, że często upodabniają obie grupy; także w aspekcie rozwoju plastycznego. Dotychczasowe badania prowadzone na ten temat wykorzystywały poszczególne elementy rysunku spontanicznego: postać ludzką, formy wyrażania przestrzeni na płaszczyźnie, rodzaj stosowanej linii, lokalizacja itp. Uzyskane z nich wyniki pozwalają na zobrazowanie typowego wykorzystania tych elementów przez dzieci 3- i 4-letnie. Umożliwia to dokonywanie porównań w tym względzie.

Z uzyskanych danych wynika, że:

1. Istnieje znaczny wpływ sytuacji trudnej na funkcjonowanie dziecka i znaczne możliwości w wychwyceniu określonych stanów wewnętrznych przez rysunek spontaniczny, w którym to dziecko – nie czując zagrożenia ze strony otoczenia – umieszcza swe pragnienia, oczekiwania, lęki i tęsknoty.
2. Wpływ ten ujawnia się w wykonywaniu przez dziecko źle adoptujące się do przedszkola poszczególnych elementów rysunku niezgodnie z normami rozwojowymi. Powraca ono do form bardziej prymitywnych, charakterystycznych dla młodszych twórców. Dzieci z tej grupy nie uzyskują nawet wyników w zakresie norm rozwoju plastycznego. Uwidacznia się zahamowanie w rozwoju. Dzieci takie nakierowane są tylko na przetrwanie.
3. Podane w niniejszym opracowaniu wyniki nie należy traktować jako ostatecznych, a jedynie jako punkt odniesienia dla dalszych, prowadzonych w tym kierunku badań. Tylko bowiem szeroko zaprojektowane badania umożliwiają uzyskanie jednoznacznego potwierdzenia użyteczności rysunku spontanicznego w diagnozie zaburzeń adaptacyjnych.

Wnioski

Badania pilotażowe wskazują na dużą przydatność rysunku spontanicznego jako całości w badaniach dzieci z trudnościami adaptacyjnymi, a także na duże perspektywy badawcze odnośnie tej problematyki. Próba dookreślenia specyfiki współzależności między kategoriami jakościowymi, pogłębienie (w świetle nowych wyników) analizy psychologicznej poszczególnych czynników wyznaczających

diagnostyczność rysunku spontanicznego, opracowanie problemów, które jak dotychczas nie zostały zanalizowane z psychologicznego punktu widzenia (symbolika barwna w określeniu stanów psychicznych; zależność między stanem emocjonalnym a wyborem barwy itp.), wreszcie określenie stopnia korelacji z innymi testami, oto – jak się wydaje – dalsze, najważniejsze etapy badań. „Twórczość plastyczna dzieci wyrasta z potrzeb psychicznych i dlatego jest w pełni zintegrowana z życiem psychicznym jednostki oraz z całym otoczeniem społecznym, przyrodniczym i cywilizacyjno-urbanistycznym. Jako podstawowa forma ekspresji jest wyrazem indywidualnego rozwoju psychicznego, a tym samym jedną z dróg poznania rozwoju umysłowego i kształtującej się osobowości” (S. Popek 1979, s. 224-225).

LITERATURA CYTOWANA

- Braun-Gałkowska M. (1985). *Test Rysunku Rodziny*. Lublin: Wyd. KUL.
- Hornowski B. (1962). *Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej*. Wrocław: Ossolineum.
- Hurlock E. (1985). *Rozwój dziecka*. Warszawa: PWN.
- Kąkol M. (1988). Z badań nad warunkami adaptacji dzieci 3-letnich do przedszkola. *Wychowanie w przedszkolu*. 2, 57-76.
- Kozłowski A. (1984). *Zaburzenia emocjonalne u dzieci w wieku przedszkolnym*. Warszawa: WSiP.
- Kwiatkowska G.E. (1994). Test Barwnych Piramid (M. Pfister, R. Heiss). *Prezentacja narzędzia*. Lublin: UMCS.
- Nartowska H. (1986). *Różnice indywidualne czy zaburzenia dziecka przedszkolnego*. Warszawa: WSiP.
- Popek S. (1985). *Analiza psychologiczna twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*. Warszawa: WSiP.
- Popek S. (1979). *Rozwój twórczości plastycznej dzieci i młodzieży*. Lublin: UMCS.
- Przetacznik M., Makięło-Jarża G. (1982). *Psychologia rozwojowa*. Warszawa: WSiP.
- Sochaczewska G. (1962). Adaptacja najmłodszych dzieci do przedszkola w świetle badań własnych. *Wychowanie w przedszkolu*. 7-8, 375-382.
- Szuman S. (1962). *O sztuce i wychowaniu estetycznym*. Warszawa: PZWS.
- Wilgocka-Okon B. (1985). *Rozwój i wychowanie dzieci w wieku przedszkolnym*. Wrocław: Ossolineum.
- Zebrowska M. (1986). *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.